

TŰZ ÉS VÍZ

1.

A pokol erői szabadultak rá Tiszavárra.

Előbb csak a repedéseken át felszivárgó gáz terjedt, s megfojtott három embert meg számtalan kisebb-nagyobb állatot a közeli tanyákon, aztán a repedés kráterre szélesedett. Sisteregve tört elő a gáz Fortyogás, morajlás, dübörgés, robbanás hallatszott a föld mélyéből.

A kráterből lizzó kavics, kő, salak agyaggombóc, forró iszap repült a magasba, onnan pedig szerteszt. A fúrótorny összeomlott, darabokra hullott, semmivé olvadt.

Lángnyelvek futkároztak a kráter körül, fel-felcsaptak, egyesültek, húsz méteres lángoszloppá váltak, végül lángtengerré nőttek, száz méterre lövelltek fel, gomolyogva, és sűrű füstfelhőkkel borítva az eget.

A tűz sustorgott, asszonyok sivalkodtak, gyerekek visítottak, suhancok ordítottak, tehének bögtek, gépkocsik zúgtak, fékek csikorogtak, vezényszavak pattogtak. Porfelhő lepte be a kitérés környékét.

Fojtó hőség, orrfacsaró bűz közepette dolgoztak a mentőosztagok: tűzoltók, bányászok, kubikosok; mély árkot ástak a színhely körül.

Ez már sok, ezt nem akartam. Én csak egy kis feltűnésre, kavargásra, rázásra vágytam, hogy anyagom legyen nagy tiszavári festményemhez. A gáz első megjelenése, mérsékelt, szinte udvarias kitérés, amikor nagyapám is kirepült a sírjából, új zajjal, új varázssal, új bugósággal keresztezte a tiszavári csendélet számomra kibírhatatlan idillikus szépségét. Ez jó volt akkor, sejtelmet ébresztett bennem, felvillanyozta művészetemet. Örültem, hogy az új történések sejtelme elindítja bennem és egész Tiszavárban a vérkeringést, felfokozza a homályos tudatot, az ösztönös előérzetet, s megteremti a nagy festmény megalkotásához szükséges légkört. Ehelyett itt a pusztulás légköre, a pokol légköre hatalmasodott el. Emma néni meghalt. Meghalt a légszomjtól. Öreg szíve nem bírta a hőséget, a bűzt. A bányászok elköltöztek, s a ház végre üresen maradt. Győztem. A ház az enyém, olcsón megszerztem, közben megőriztem ép eszemet is. Hihetetlen. S most mit tegyek vele? Semmi szükségem az eszemre, a házra. Amióta füst borítja az eget Tiszavár fölött, én csak tisztaságra, csendre vágyom. Mi lett engem? A tüzet és a vele járó füstöt, bűzt, a három megfulladt áldozatot természetesen ráfestem a tablóra, kúp alakban, egy-két hegyes bökkenővel tarkítva. De ráfestem a megdöbbenést, a szaladgálást, a mentők, tűzoltók erőfeszítését is, piros cikázás formájában, némi zöldes ellenszenvvel vegyítve. Nem, én nem ezt akartam, ezek a pusztítások,

fulladások, égések nem az én színeim, nem az én ecsetjeim, fulladások, égések nem az én színeim, nem az én ecsetjeim, nem az én alkotásaim. Tiltakozom!

A községházán nyomasztó hangulatban várták a csodát.

Bene az ablakon át figyelte a kavargó füstfelhőt, Kopasz a kutyája hátát simogatta, Olga a kezét tördelte, Milán pedig harsány hangon telefonált Újvidékre.

— Olszovskit hívjátok Varsóból! Az ért ehhez legjobban a világon. Igen. Az első repülőgéppel jöjjön. Ne fukarkodjatok! Halló! Ígérjétek neki sok pénzt, nyaralást az Adrián, mindent. Ne hagyjatok pácban, könyörgöm. Zdravo!

Lecsapta a kagylót, s dühösen nézett körül, mint tigris a ketrecben.

— Ők persze ülnek az irodában kényelmesen — fakadt ki mérgesen. — Ülnek és piszkálják a könműket. Kopír, papír, radír... Törődnek is ők azzal, hogy itt az ördögök ropogásra pirítanak bennünket, hogy megsülünk ebben a pokolban.

Olga köhöntett.

— Megérdemeltük — mondta.

Bene megfordult.

— Kikérem magamnak az ilyen reakciós, maradi megjegyzéseket! Újfent leszögezem, hogy a községi vezetőség teljesen ártatlan!

— Úgy? — gúnyolódott Olga.

— Úgy! A községi vezetőség helyesen jánt el. A fejlődést szolgálta, ez az igazság. A fejlődést!

— Hát ami azt illeti — szólt epésen Olga —, a tűzvész egészen szépen fejlődik...

— Ne túlozz, Olgica — szólt közbe Milán. — A gúnyolódás mit sem segít most. Nagy szerencsétlenség ez, de nem első eset. Olvasd el az olajkutató történetét, s megtudod majd, hogy rengeteg tűzvész volt a múltban.

— Jó, jó — ugrott fel Kopasz —, de miért éppen Tiszaváron...

— Pech! — tárta szét a karját Milán. — Én mindent elkövettem... Az ügyészség is megállapította, hogy szabályosan jártam el, műszaki hiba nem történt. Az elemek...

— Az elemek, persze — gúnyolódott tovább Olga. — Nálad az elemek, a természeti erők, az ösztönök, a véletlenek mintha kissé gyakoribbak volnának, Milán, nem gondolod?

— Nem értem.

— Érted te, érted, Botkáné és a lánya is az elemek miatt hagyott itt csapat-papot, nemde?

Milán nyelt egyet.

— Nem tudom, mire célszol.

— Arra.

Bene idegesen közbe vágott:

— Mi köze Botkánének és a lányának a gázkitöréshez?

— Igenis van köze. A gáz megörjített itt mindenkit. Hát nem látjátok, hogy az egész község valamiféle vad táncot lejt, amióta megkezdődött a fűrés a temetőnél? Annak a bolond Tamásnak például megjött az esze most, viszont az olyan kiegyensúlyozott emberek, mint Bene és Kopasz, elvesztették ítélőképességüket, gyermeki szinten játszadoznak, hancúroznak, hol örülnek, hol sírnak, szegény Vulić Joco meg is botlott, és végérvényesen kidőlt a játékból, viszont itt van Milán, a kitűnő munkás a példás családapa, aki teljesen megkergült a gáztól, úgy viselkedik, mint egy ikolyök, mint egy tökfilkó.

— Kikérem magamnak!

— Nem akanlak sértetgetni, Milán, de tény, hogy az utóbbi hetekben a viselkedéseddel rácafoztál egész eddigi életedre.

— Hagyjuk ezt, Olga.

— Nem hagyhatjuk! Ez összefügg minden bajjal. Én jó előre figyelmeztettelek benneteket, hogy a mohóságnak, a pénzsóvárgásnak rossz vége lesz. Akkor is az erkölcsi zülléstől, a politikai problémáktól félttem, most is. Elvégre hogy történhet meg, hogy egy meglelt ember, régi harcos, kommunista, kinek felnőtt gyerekei vannak, összeszűrje a levet egy cifra divatbábbal...

— Olga! Légy szíves... — szólt közbe Bene.

— Ez nem igaz! — tiltakozott Milán. — Nem tudom, Olga, miért kell itt most beszennyezni egy fiatal tanárnőt, a vendégedet...

— Megszökött! Búcsú nélkül hagyott itt, az anyjával együtt, aki valamiféle sugarakról fantáziált. Annak is az agyára ment a gáz, én mondom. S miféle vendég az, aki minden éjjel szeretkezik a másik vendéggel, nős emberrel, családapával, maholnap nagyapával, közben gügyög, nyögdéccsel, sóhajtozik, liheg, de úgy, hogy én mindent halljak a falon át, hogy éjjeleken át ne tudjak aludni. Ez vendég? Ezért fogadtam be a házamba? Egy háborús bűnöst a lányával!

— Olga!

— Ez nem igaz — tiltakozott Bene. — Leellenőriztük Botkáékat. Múltjuk makulátlan. Olga, kérlek...

— Ne kérj! Tudom, amit tudok. Ezek a Botkáné-féle nők német tisztekkel kacérkodtak, amíg én erdők mélyén, nedves barlangban kínlódtam a sebesültekkel. És a mi győzelmünk után is mi történt? Ő utánuk szaladtak a férfiak, nem miutánunk, akik az erdőben hagytuk a hamvasságunkat, az üdéségünket. Kerültek bennünket, mert megőriztük a szüzességünket. És most is kerülnek bennünket.

— Olga, ne izgasd magad — kérlelte Milán.

— Hallgass! Elfogadtad tőle azt a borostyán hamutartót is, születésnapodra. Hát nem szagylled? Ötvennegyedik születésnapodra! Te! Tudsz te ötvennegyig számolni? Nem tudsz, mert a gáz megszedített téged is... És engem is.

Olga zsebkendőt vett elő, és a szemét törölve, orrát fújva köszönés nélkül távozott, mintha a saját szavaitól megijedt volna, mintha az ellenérvek elől szökne.

A szökés régi bevált módszer Tiszaváron. Az emberek szöknek a problémák elől, szöknek a gondoktól, a felelősségtől, az igazság elől, szöknek a munkahelyről, a családjuktól, a szegénységtől, a sártól, most a gáztól is. Elvira is megszökött előlem. Kétszer-háromszor próbálkoztam nála, szerelmet is vallottam neki, de ő csak mosolygott. »Nem tud maga szeretni, Tamás« — mondta, és úgy nézett rám, mintha sajnálna. Megfogtam a karját, szoritottam, s beszéltem neki a nagy remekműről, a tiszavári könképről, a világképéről, amelyet őróla nevezek majd el. Nem, Elvira nem rólad nevezem el a képet. Te nem érted meg a belőlem áradó sugarakat. Talán Olga megérezné? Olga más. Olga állandóan szökik önmaga elől. Vigyázz, Olga, valaki utolér egyszert, s betömi a szád. Majd én utolérlek. Jó?

Bene üveges szemmel nézett Olga után.

— Szökik a süllyedő hajóról — mondta fejét csóválva.

— Nem süllyedő hajó ez, hanem régen elsüllyedt roncs a víz fenekén — sóhajtott Kopasz.

— Tévedtek, barátaim — emelte fel az ujját Milán. — Most feszül igazán a mitonlánk. Indul a hajó. Jó szelek fújnak. Most kezdődik a nagy fejlődés Tiszaváron!

Bene és Kopasz, száj tátva bámultak Milánra. A főmérnök sápadt arca, karikás szemei, elmélyült ráncai nem sok bizalmat gerjesztettek.

Milán elnevette magát.

— Ez a tűz eléget itt minden régi kacatot, s akkor hozzálátunk az új dolgokhoz.

— Miféle új dolgokhoz?

— Kitalálunk valamit.

— És pénzt honnan veszünk rá?

— Pénz lesz döggivel! — jelentette ki Milán határozottan.

— Ezt én mondtam itt hat hónappal ezelőtt, amikor megkezdted a fúrást. Belebuktunk.

— Most mérget vehettek rá: lesz pénz döggivel!

— Honnan?

— Mindenhonnan. Nálunk oda, ahol baj van, ömlik a pénz. A tűzvész elég ok arra, hogy a kormány megnyissa az erszényét. Tiszavár segílyt kap. De fizet majd a biztosító, sőt az Olajkutató Vállalat is. Lesz itt pénz, ha mondom! És akkor teülünk, s megbeszéljük a teendőket. Jó?

— Jó — vonta a vállát, Bene. Milán vette a táskáját, s indult a tűzhöz.

Kopasz hosszan nézett utána, s amikor becsukta maga mögött az ajtót, keserűen kifakadt.

— Igaza van Olgának. Milán is megkergült a gáztól.

2.

Három hétig tartott a harc a tűzzel, a feltörő gázzal.

Valahonnan a föld mélyéből víztömeg sietett az emberek segítségére, s eloltotta a tüzet.

A kráter helyén tó keletkezett, kénes meleg vízzel.

A tűzoltók beültek a tartálykocsikba és elvonultak.

A bányászok leszerelték az összes berendezéseket, és szintén elvonultak.

A mérnökök, hivatalnokok, gépkocsivezetők szedték a sátorfájukat és távoztak.

A zugkocsmákban árván maradtak a székek, asztalok, poharak.

A házakban üresen maradtak az albérlési szobák. Szétvetett ágycakot, elnyútt matracokat, koszos takarókat, gyűrött törülközőket, kikapcsolt, rongyos papucsokat, egy-egy szakadt inget, alsónadrágot hagytak maguk után az egykori albérlők.

Az Elán kávéházi étterem és mulató termei ürességtől ásítva vártak sorsukra. Vendég véletlenül se tévedt be. Az énekesnő és a zenekar másutt keresett szerződést. A hangszórók hallgattak.

Tiszavár kiürült.

A tiszaváriak is, mintha ki akarták volna pihenni a mozgalmas hónapok fáradalmait, elvonultak, bezárkóztak otthonukba: pihentek, gondolkodtak, felmérték a közelmúlt eseményeit.

— Hallotta? Benét és Kopaszt leváltják.

— Úgy kell nekik.

— Hallotta? Az új tó vize gyógyhatású.

— Bár igaz volna.

— Nem hiszem én azt. Úgy járunk vele, mint az olajjal.

— Hallotta? Létai megjött Németországból, s nem találta itt a feleségét. Milivoj magával vitte Ibit. Valahol Boszniában bujkálnak.

— Majd talál magának Létai más nőt.

— Vadul szereti most a feleségét. Furosa, imi?

— Hallotta? A Vicsek Vica ötödik hónapban van.

— A ciráki Maca szintén.

— Ajaj, és még hányan...

— Egy kis friss vér nem árt a falunak.

— Hallotta? A plébános úr leveti a reverendát. Elmegy.

— Hova?

— Nem tudom.

— Hallotta? Csoma Julika Újvidéken jár iskolába. A község ösztöndíjazza.

— Megérdemli. Julika derék lány.

— Állítólag Ede megkérte, hatodszor.

— És?

— Nemet mondott.

— Hallotta? Tamás elveszi Olgát.

— Nem igaz!

— Szombaton esküsznek a községházán.

— Nem hiszem.

— Bene adja össze őket.

— Hihetetlen!

Hihetetlen, de igaz. Magam sem tudnám pontosan megmagyarázni, mi készítetett arra, hogy megkérjem Olga kezét. Az összeomlás, a nagy tűz talán, vagy az a tudat, hogy lám, Olgának megint igaza volt, neki mindig igaza van, megérzi, mit kell tenni. Meglehet, hogy azért akarom vele összekötni a sorsomat, mert teljesen legyengültem, nincs erőm tartani az ecsetet öt másodpercig sem. Az ecset ellenáll, a vászon ellenáll, a festék ellenáll. Egész művészetem veszélyben forog. Olga erős, talán ő az egyetlen, aki képes megállítani engem a lejtőn. Amikor elmondtam neki a kételyeimet, előbb nevetett, aztán elkomolyodott, megszorította a karomat, s azt mondta: »Elindulsz a lejtőn, de felfelé.« Akkor nem értettem, mit jelentenek a szavai, most már tudom. Esküvő után bevonulok az újvidéki klinikára elvonó kúrára. Utána új életet kezdünk, együtt Olgával. Idősebb nálam, hát aztán. Nem szeretnék árulkodni jövődöbéli nejemről, de annyit mondhatok, hogy felveszi a versenyt bármelyik fiatal lánnyal. Kemény a húsa, a melle, a combja. Ohó! »Nem várunk« — mondta — »megtartjuk a nászétjszakát.« Bevallom, megijedtem. Úgy éreztem magam, mintha egy emlékművel kellene lefeküdnöm. Olga mindig a nagy múltat jelképezte számomra. Aztán kiderült, hogy olyan gyengéd tud lenni, mint a rózsaszirm. Nem, nem mesélek róla, semmit. Aljas dolog volna részemről, ha kibeszelném a feleségemet. Azt, hogy szűz volt még, minden gyerek tudja Tiszaváron, bár ez számomra mellékes. Azt, hogy ember a javából, azt is tudja mindenki. Ahhoz ugyan nem tapad szemernyi piszok sem! Nem ám! Még egy utolsó üveg könyakot megiszom azért. És a nagy képre, amelyet természetesen Olgáról nevezek el, ráfestem a házasság jellegzetességét is: hosszú uszályt, selymes kelmét, sok-sok szinből, sok-sok gyengédségből, nevetésből, kuncogásból, boldogságból. Csak legyen erőm, hogy fogjam az ecsetet. Olga majd segít. Ó, ó, Olga, Olgica ...

Kristóf nem akant hinni a fülének, amikor Tamás és Olga házasságáról értesült.

Olga-t mindig nagyra becsülte, Tamástól undorodott a plébános. E két pólus egyesülését természetellenesnek találta, saját vereségének tekintette. Napokig ki sem mozdult a paplaktól. Olvasott és töprengett.

A gáz kiltörése egyébként is nyomokat hagyott Kristóf lelkében. Mélyen átélte szülőfaluja kudarcát. Lelkiismeret-furdalást érzett abban a meggyőződésében, hogy az ő imái idézték elő a nagy tiszavári terv meghiúsulását. Az Atyaisten, akihez rimánkodott, és Jézus Krisztus, akihez annyiszor fohászzkodott, úgy látszik, meghallgatták, és szörnyű büntetéssel sújtották a mohósága által félrevezetett falut. Bajt és gondot, vereséget és ikárt okozott embertársainak, híveinek. Mégis van Isten!

Az a tudat, hogy mégis van Isten, megrendítette a papot. Amíg titokban kételkedett Isten létezésében, addig lelkiismeretesen végezte

papi teendőit. Most, amikor rájött tévedésére, vagyis kezdett hinni abban, hogy van Isten, úgy érezte, képtelen tovább betölteni papi hivatását.

Hosszú levelet írt a szabadkai püspöknek. Bűnösnek vallotta magát. Felfedte a levélben, hogy évek óta belső szakadás van egyházi szakképzettségéből és tisztességéből eredő nyilvános élete és titokban tartott marxista magánélete között. Ez a kettősség tévútra vezette, sőt — horribile dictu! — az istentagadás bűnébe is elvitte. A papi hivatással összeegyeztethetetlennek tartja ezt a kettősséget, ezért visszavonul, leveti a reverendát, más foglalkozás után néz, a polgári életben helyezkedik el.

A kettősség lám létezik a másik oldalon, a papok között is. Hosszú fekete reverenda alatt is megtörténik, hogy hol így, hol úgy dobban a szív, s felmerül a kértely: hátha az ellenfélnek van igaza, hátha át kellene állni az ő oldalára? ... A forradalmárok között is akadnak szép számban, akik kettős politikai erkölcsben élnek. Itt vagyok én például, aki sokáig vergődtem a forradalom és az ellenforradalom igazsága között. És engem mindig szidtak. Kristóf is szidott, amikor azt mondtam neki, kissé ittasan, hogy el kellene rendelni a papok kiherélését, akkor a fele biztosan más foglalkozást keresne. Eduárd is szidott, amikor azt mondtam neki, szintén ittasan, hogy el kellene rendelni a hivatásos politikusok kiherélését, akkor a fele biztosan más foglalkozást keresne. Kristóf kipellengérezett, hogy az egyházi dogmatizmus malmára hajtom a vizet, Eduárd pedig azt híresztelte rólam, hogy a marxista dogmatizmus híve vagyok. Tévedés! Én csak a kettősség, az álnokság ellen küzdöttem egyéni eszközökkel, vagyis tömény szesszel. Azóta is nem egy olyan ismerősömet álcáztam le, aki fennén hirdeti a szocializmus tanait, közben egész életével rácáfolt ezekre a tanokra. Ezt még holtrészegen sem fogadhatom el. A kettősséget két ákombakkommal ábrázolom nagy képemen, valahol a kétszínűség mellett, a sejtelen és kétség szomszédságában, egymással szemben, haragos feketén és szúrós pirosan. Elég az álnokságból! Kiállást várnak tőlem, tudom. Olga majd ezt is rendezi bennem. A hatalmasokkal nem alkuszom. Ami nem tetszik, úgyis megmondom nyíltan.

Julika a kávéját szűrőszőlte a nagy újvidéki kiadóvállalat klubjában. Egy hónapja járt ide. Fodor Gézával, s lassan kiismerte e hangyaboly életét. Úgy itesztett, hogy ebben a házban senki sem csinál semmit, ki-be jár, ül a klubban, iszik, trécsel, lopja a napot, közben a »naplopók« keze alól napilap, hetilapok, közlönyök, könyvek és egyéb nyomtatványok kerülnek ki sok ezer példányban mindennap, még vasárnap is, a telefonok éjjel-nappal csörögnek, írógépek kattognak, nyomdagépek zúgnak, gépkocsik szállítják unos-untalan a papírt, újságot, könyveket és embereket.

Fodor Géza mindennap egy szál piros szegfüvel fogadta Julikát, és habár tudta, hogy Géza a vezérigazgató szobájából »szerezte« a virágot, jólesett neki a figyelmisség. Kenéz, az idős költő apró ajándékokkal, egy-egy kerámiával, új könyvvel, pénztárcával, naptárral, vegyíronnal, kulcstartóval, népviseleti babával, világhírű festmények reprodukciójával vagy egyéb aprósággal kedveskedett a lánynak.

— Én is ültem egy festőművésznak Tiszaváron — mondta Julika, miközben Rembrandt feleségéről készült festményének lenyomatát nézegette.

— Kinek? — kérdezte feszülten Géza.

— Tamásnak. Som Tamásnak.

— Hallottam róla. Az él még?

— Hogyne élne. Itt van az Újvidéki Ideggyógyintézetben elvonó kúrán. Tegnap, amikor apát látogattam, Tamást is láttam messziről.

— Szeretted Tamást? — nézett a lány szemébe Géza.

— Bámultam.

— És?

— Ő volt életemben az első művész, akit láttam, ismertem. Az ő révén tanultam meg szeretni mindazt, ami a művészetben valódi és szép, s megvetni azt, ami hamis és csúf.

— Óróa mi a véleményed?

— Ne faggass!

— Nem faggatlak. Érdekel. Szeretted?

— Nem tudom. Olykor úgy tetszett, hogy szeret. Napokig hallgatózott, rám se nézett, apró figyelmességekkel halmozott el, gyengéden rám segítette a kabátot, csak úgy mellékesen megérintette a vállamat, megsimogatta a kezemet — ilyenkor sütött a közelsége, éreztem a belőle áradó vonzalmat. Máskor viszont határozottan éreztem, hogy nem szeret. Vadul nekem esett, csókolg harapott, szorított, ledöntött a heverőre, letépte a ruhámat — ilyenkor csak a győzelemre törő, öntelt és önző hímet játszotta, és engem teljesen hidegen hagyott.

— Furcsa.

— Mi van ebben furcsa? Tamás volt az első szerelmem, de azt nem mondtam meg neki soha, és nem voltam az övé soha. Megijesztett.

— Megijesztett? Nem értem.

— Megijedtem mindattól, ami körülötte ijesztő volt: bűztől, kenyaktól, rendetlenségtől, piszoktól és az örülettől. Az örülettől, igen.

— Örült volt?

— Nem. De az örület ott volt körülötte.

Az örület valóban ott volt körülöttem. Kékes köd formájában terjengett. Elhomályosította a látásomat. A hajszálereimen át rögeszmékkel töltötte az agyamat. Az volt az egyik rögeszmém, hogy Ede, Kristóf és én egy személy vagyunk, egymásban benne vagyunk, és külön-külön is létezőnk. Most, hogy itt vagyok az ideggyógyintézetben, s tisztul az agyam, Olga megszorítja a kezem és megcsókolja az arcomat kétszer hetente, az orvosok és az ápolónők birtokba veszik testem minden porcikáját, lelkem minden zugát, most kezdem felismerni önmagam és a többieket. Tisztán látom az egész tiszavári nagy könképet. A sejtelem eltűnt, a vágyak megváltoztak, a borzongás megszűnt, a képzelet abahagyta játékát, de itt-ott még látom az angyalokat: Benét, Kopaszt,

Ede, Olgát, mindannyiunkat, amint felforgatjuk az idillikus csendet, mert szeretünk játszani. Azért is megfestem a képet, csak egészen másképpen.

- Hallotta? Ede regényt ír Tiszavárról.
- Ugyan mit lehet írni erről az unalmas fészekről?
- Állítólag megírta a gázkitörés történetét.
- Azt mindannyian átérték, jobban ismerjük, mint Ede.
- Állítólag azzal kezdődik a regény, hogy Som bácsi kirepül a sírjából.
- Azzal?
- Igen.
- Hisz az nem is igaz.
- Regényben nem fontos, hogy minden igaz legyen.

Részlet a szerző *Angyalok játszanak* című, sajtó alatt levő regényéből.